

برنامه‌ریزی درسی دوره ابتدایی

تألیف

دکتر مرصیه دهقانی (عضو هیأت علمی دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران)

مصطفی باقریان فر (دانشجوی دکتری برنامه‌ریزی درسی دانشگاه اصفهان)

شماره مسلسل ۹۸۵۲

شماره انتشار ۴۰۲۲

انتشارات دانشگاه تهران

سرشناسه	: دهقانی، مرضیه، ۱۳۵۰-
عنوان و نام پدیدآور	: برنامه‌ریزی درسی دوره ابتدایی / تألیف مرضیه دهقانی، مصطفی باقریان فر.
مشخصات نشر	: تهران: دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: م، ۴۶۶ص.
فروست	: انتشارات دانشگاه تهران؛ شماره انتشار ۴۰۲۲.
شابک	: 978-964-03-7268-5
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیپا
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: برنامه‌ریزی درسی -- راهنمای آموزشی (ابتدایی)
موضوع	: برنامه‌ریزی درسی -- ایران
موضوع	: آموزش ابتدایی -- ارزشیابی
موضوع	: آموزش ابتدایی -- ایران -- برنامه‌ریزی
شناسه افزوده	: باقریان فر، مصطفی، ۱۳۶۷-
شناسه افزوده	: دانشگاه تهران. مؤسسه انتشارات
رده‌بندی کنگره	: LB۱۰۲۷/۴/۵۹۶۴ ۱۳۹۷
رده‌بندی دیویی	: ۳۷۱/۳۰۲۸
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۴۹۱۸۶۴

این کتاب مشمول قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان است. تکثیر کتاب به هر روش اعم از فتوکپی، ریسوگرافی، تهیه فایل‌های pdf، لوح فشرده، بازنویسی در وبلاگ‌ها، سایت‌ها، مجله‌ها و کتاب، بدون اجازه کتبی ناشر مجاز نیست و موجب پیگرد قانونی می‌شود و تمامی حقوق برای ناشر محفوظ است.

عنوان: برنامه‌ریزی درسی دوره ابتدایی
 تألیف: دکتر مرضیه دهقانی - مصطفی باقریان فر
 ویرایش ادبی: داود رضانی
 نوبت چاپ: اول
 تاریخ انتشار: ۱۳۹۷
 شمارگان: ۲۰۰ نسخه
 ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران
 چاپ و صحافی: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

«مسئولیت صحت مطالب کتاب با مؤلفان است»

بها: ۵۷۰۰۰۰ ریال

خیابان کارگر شمالی - خیابان شهید فرشی مقدم - مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران
 پست الکترونیک: press@ut.ac.ir - تارنما: <http://press.ut.ac.ir>
 پخش و فروش: تلفکس ۸۸۳۳۸۷۱۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست مطالب

پیشگفتار	ق
مقدمه	ل
بخش اول: چشم‌انداز آموزش و پرورش	۱
مقدمه	۲
فصل اول: برنامه‌های درسی دوره ابتدایی در اسناد بالادستی	۳
مقدمه	۳
سند تحول بنیادین آموزش و پرورش	۴
تحول دوره‌های آموزشی نظام آموزش براساس سند تحول	۷
برنامه درسی ملی	۹
مبانی فلسفی و علمی برنامه درسی ملی	۱۰
چشم‌انداز برنامه درسی ملی	۱۱
اصول ناظر بر برنامه‌های درسی و تربیتی	۱۱
رویکرد و جهت‌گیری کلی	۱۴
شایستگی‌های پایه	۱۸
حوزه‌های تربیت و یادگیری	۲۰
اصول حاکم بر انتخاب راهبردهای یاددهی - یادگیری	۲۱
اصول حاکم بر ارزشیابی پیشرفت تحصیلی و تربیتی	۲۲
فرآیند تولید و اجرای برنامه‌های درسی و تربیتی و سیاست‌های تولید مواد و	۲۳
ساختار و زمان آموزش	۲۳
سیاست‌ها و الزامات اجرایی	۲۳
ارزشیابی برنامه درسی ملی	۲۴
جمع‌بندی	۲۵
پرسش‌هایی برای تفکر و یادگیری	۲۶

فصل دوم: مبانی برنامه‌ریزی درسی در دوره ابتدایی..... ۲۷

۲۷.....	مقدمه
۲۹.....	مبانی تاریخی برنامه‌ریزی درسی
۳۲.....	مبانی فلسفی برنامه‌ریزی درسی
۳۶.....	مبانی جامعه‌شناختی
۳۹.....	مبانی روان‌شناختی
۴۱.....	مبانی انسان‌شناختی
۴۴.....	مبانی معرفت‌شناختی برنامه‌ریزی درسی
۴۷.....	مبانی زیست‌شناختی
۴۹.....	مبانی اقتصادی
۵۲.....	جمع‌بندی
۵۳.....	پرسش‌هایی برای تفکر و یادگیری

بخش دوم: ماهیت، ساختار و ویژگی‌های دوره ابتدایی ۵۵

۵۶.....	مقدمه
---------	-------

فصل سوم: ماهیت و ساختار برنامه درسی در دوره ابتدایی..... ۵۷

۵۷.....	مقدمه
۵۹.....	سیر تحول تاریخی برنامه درسی آموزش دبستانی در جهان
۶۱.....	سیر تحول تاریخی برنامه درسی آموزش دبستانی در ایران
۶۳.....	ماهیت برنامه درسی در دوره ابتدایی
۶۵.....	ساختار جدید دوره ابتدایی ایران
۶۶.....	جمع‌بندی
۶۷.....	پرسش‌هایی برای تفکر و یادگیری

فصل چهارم: ویژگی‌های دانش‌آموزان دوره ابتدایی..... ۶۹

۶۹.....	مقدمه
۷۰.....	رشد جسمانی
۷۳.....	رشد شناختی

فهرست □ ج

۷۵.....	رشد عاطفی.....
۷۸.....	رشد اخلاقی.....
۸۳.....	رشد اجتماعی.....
۸۵.....	جمع‌بندی.....
۸۷.....	پرسش‌هایی برای تفکر و یادگیری.....

فصل پنجم: معلمان دوره ابتدایی..... ۸۹

۸۹.....	مقدمه.....
۹۰.....	گزینش معلمان.....
۹۱.....	آموزش معلمان.....
۹۳.....	کارورزی رشته آموزش ابتدایی در دانشگاه فرهنگیان.....
۹۶.....	ویژگی عمومی معلمان در دوره ابتدایی.....
۹۶.....	صلاحیت معلمی.....
۱۰۱.....	دیدگاه‌های نظری در مورد صلاحیت‌های معلمان دوره ابتدایی.....
۱۰۲.....	صلاحیت حرفه‌ای و شخصی.....
۱۰۳.....	صلاحیت حرفه‌ای و دانشی.....
۱۰۳.....	صلاحیت‌های عملیاتی.....
۱۰۴.....	صلاحیت‌های انگیزشی.....
۱۰۵.....	صلاحیت‌های تدریس.....
۱۰۶.....	صلاحیت حرفه‌ای در سند تحول بنیادین و برنامه درسی.....
۱۰۸.....	شایستگی‌ها به تفکیک ساحت‌های موجود.....
۱۱۲.....	ویژگی‌های معلمان چندپایه ابتدایی.....
۱۱۵.....	جمع‌بندی.....
۱۱۵.....	پرسش‌هایی برای تفکر و یادگیری.....

بخش سوم: حوزه‌های موضوعی برنامه درسی دوره ابتدایی..... ۱۱۷

۱۱۸.....	مقدمه.....
----------	------------

فصل ششم: اهداف دروس دوره ابتدایی..... ۱۱۹

۱۱۹	مقدمه
۱۲۰	اهداف برنامه درسی دوره ابتدایی
۱۲۰	اهداف آموزش و پرورش ابتدایی تا قبل از سال ۱۳۲۰
۱۲۱	اهداف آموزش و پرورش ابتدایی از سال ۱۳۲۰ تا انقلاب اسلامی
۱۲۲	اهداف آموزش و پرورش ابتدایی از انقلاب اسلامی تا سال ۱۳۸۹
۱۲۶	اهداف آموزش و پرورش ابتدایی از سال ۱۳۸۹ تا کنون
۱۲۶	ساحت‌های برنامه درسی دوره ابتدایی براساس سند تحول
۱۲۶	ساحت تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی
۱۲۷	ساحت تربیت اجتماعی و سیاسی
۱۲۸	ساحت تربیت زیستی و بدنی
۱۲۸	ساحت تربیت زیبایی‌شناختی و هنری
۱۲۹	ساحت تربیت اقتصادی و حرفه‌ای
۱۲۹	ساحت تربیت علمی و فناوری
۱۳۰	اهداف دروس دوره ابتدایی
۱۳۰	درس قرآن
۱۳۱	درس فارسی
۱۳۲	درس ریاضی
۱۳۴	درس علوم تجربی
۱۳۵	درس مطالعات اجتماعی
۱۳۵	درس هدیه‌های آسمان
۱۳۶	درس تربیت‌بدنی
۱۳۷	درس هنر
۱۳۷	درس کار و فناوری
۱۳۸	درس تفکر و پژوهش
۱۳۹	جمع‌بندی
۱۳۹	پرسش‌هایی برای تفکر و یادگیری

۱۴۱ فصل هفتم: ماهیت محتوای دروس دوره ابتدایی

۱۴۱	مقدمه
-----	-------	-------

فهرست □ خ

۱۴۲	چارچوب محتوا
۱۴۲	ماهیت محتوا
۱۴۳	۱ آیا محتوای برنامه درسی تنها از رشته علمی مربوطه گرفته میشود؟
۱۴۳	۲ آیا محتوا به منظور آماده ساختن فرد برای زندگی بزرگسالی تهیه میشود؟
۱۴۴	۳ محتوا و روش چه رابطه‌ای با هم دارند؟
۱۴۵	معیارهای انتخاب محتوا
۱۴۵	۱ انگیزه
۱۴۶	۲ فعال بودن
۱۴۶	۳ اعتبار
۱۴۶	۴ اهمیت
۱۴۷	۵ علاقه
۱۴۷	۶ قابلیت یادگیری
۱۴۸	۷ میزان سودمندی
۱۴۸	۸ انعطاف‌پذیری
۱۴۸	۹ توجه به ساختار دانش
۱۴۹	۱۰ رعایت اصل فعالیت
۱۴۹	۱۱ توجه به تجربیات قبلی شاگردان
۱۴۹	۱۲ ارتباط با زندگی روزمره
۱۴۹	۱۳ وحدت
۱۵۰	۱۴ رابطه محتوا با زمان
۱۵۰	۱۵ ایجاد انگیزه و تقویت برای یادگیری مطالب بعدی
۱۵۰	۱۶ بازخورد
۱۵۰	۱۷ معیار عملکرد
۱۵۱	محتوای برنامه درسی دوره ابتدایی
۱۵۲	حوزه‌های متعدد محتوای دروس در دوره ابتدایی
۱۵۲	درس قرآن
۱۵۲	رویکرد برنامه آموزش قرآن در دوره ابتدایی
۱۵۲	اصول حاکم بر برنامه آموزش قرآن در دوره ابتدایی
۱۵۳	حوزه درس قرآن

۱۵۴	محتوای درس قرآن
۱۵۴	استماع سوره‌ها و آیات کتاب درسی از نوار آموزشی
۱۵۵	روخوانی آیات قرآن کریم
۱۵۶	پیام‌های قرآنی
۱۵۷	درک معنای عبارت ساده، کوتاه و پرکاربرد قرآن
۱۵۷	داستان‌های قرآنی
۱۵۸	درس فارسی
۱۵۸	تبیین رویکرد برنامه درسی فارسی ابتدایی
۱۵۸	رویکرد کلی
۱۵۹	رویکرد تحلیلی
۱۵۹	رویکرد تلفیقی
۱۵۹	رویکرد تجربه زبانی
۱۵۹	رویکرد زبان‌شناختی
۱۶۰	رویکرد فعالیت‌محور
۱۶۰	رویکرد ترکیبی
۱۶۰	حوزه درسی فارسی
۱۶۱	مبانی برنامه درسی زبان و ادبیات فارسی
۱۶۱	محتوای درس فارسی
۱۶۲	مهارت خواندن
۱۶۴	مهارت گوش دادن
۱۶۵	مهارت سخن گفتن
۱۶۵	مهارت نوشتن
۱۶۶	درس ریاضیات
۱۶۶	رویکرد برنامه درسی درس ریاضی
۱۶۹	حوزه درسی ریاضیات
۱۷۱	درس علوم تجربی
۱۷۱	رویکرد آموزش علوم تجربی
۱۷۱	ویژگی رویکرد زمینه‌محور
۱۷۲	حوزه درسی علوم تجربی

فهرست □ ذ

۱۷۴	اهمیت آموزشی علوم تجربی در دوره ابتدایی
۱۷۶	درس مطالعات اجتماعی
۱۷۶	اصول و رویکرد حاکم بر گزینش و سازماندهی مطالعات اجتماعی
۱۷۸	حوزه درس مطالعات اجتماعی
۱۷۸	تعاریف و ماهیت مطالعات اجتماعی
۱۸۰	وجه تمایز «علوم اجتماعی»، «مطالعات اجتماعی» یا «تعلیمات اجتماعی»
۱۸۱	ضرورت و اهمیت برنامه درسی مطالعات اجتماعی
۱۸۲	استفاده از مسائل جاری اجتماعی کشور در برنامه درسی مطالعات اجتماعی
۱۸۳	درس تربیت بدنی
۱۸۴	برنامه ریزی درس تربیت بدنی در دوره ابتدایی
۱۸۶	درس هنر
۱۸۶	رویکرد برنامه درسی هنر در دوره ابتدایی
۱۹۰	اصول برنامه درسی هنر
۱۹۰	حوزه درس هنر
۱۹۱	جایگاه و نقش هنر در برنامه درسی دوره ابتدایی
۱۹۶	درس هدیه های آسمان
۱۹۶	اصول حاکم بر برنامه تعلیم و تربیت دینی (هدیه های آسمان) ابتدایی
۱۹۶	فرایند محوری
۱۹۷	دانش آموز محوری
۱۹۷	تأکید بر تفکر و رد رویکرد ذهن گرا
۱۹۸	حوزه درس هدیه های آسمان
۱۹۸	برنامه درسی هدیه های آسمان در دوره ابتدایی
۲۰۱	درس کار و فناوری
۲۰۱	اصول حاکم بر برنامه درسی کار و فناوری
۲۰۲	اهمیت یادگیری کار و فناوری در دوره ابتدایی
۲۰۳	اهداف کلی کار و فناوری در پایه ششم
۲۰۳	آموزش کار و فناوری در پایه ششم ابتدایی به صورت درس مستقل
۲۰۵	درس تفکر و پژوهش
۲۰۵	رویکردهای برنامه درسی تفکر و پژوهش در دوره ابتدایی

۲۰۶ حوزه درس تفکر و پژوهش
۲۰۶ اهمیت و ضرورت درس تفکر و پژوهش
۲۰۸ جمع‌بندی
۲۰۸ پرسش‌هایی برای تفکر و یادگیری

فصل هشتم: روش‌های یاددهی – یادگیری ۲۱۱

۲۱۱ مقدمه
۲۱۲ راهبردهای تدریس – یادگیری برنامه درسی دبستان در جهان
۲۱۳ اصول انتخاب روش تدریس دوره ابتدایی
۲۱۴ روش‌های تدریس در دوره ابتدایی: برحسب موضوعات درسی
۲۱۴ درس بخوانیم و بنویسیم
۲۲۰ درس ریاضی
۲۳۰ درس علوم تجربی
۲۳۶ درس مطالعات اجتماعی
۲۳۹ درس قرآن
۲۴۰ درس هدیه‌های آسمان
۲۴۱ درس کار و فناوری
۲۴۱ جمع‌بندی
۲۴۲ پرسش‌هایی برای تفکر و یادگیری

فصل نهم: ارزشیابی ۲۴۳

۲۴۳ مقدمه
۲۴۴ ارزشیابی
۲۴۶ انواع ارزشیابی در تدریس
۲۴۶ ارزشیابی تشخیصی
۲۴۷ وظایف ارزشیابی تشخیصی
۲۴۸ نوع ارزشیابی: ارزشیابی تشخیصی
۲۴۸ ارزشیابی تکوینی
۲۵۰ نوع ارزشیابی: ارزشیابی تکوینی

فهرست □ ز

۲۵۰	ارزشیابی تراکمی (پایانی).....
۲۵۱	نوع ارزشیابی: ارزشیابی پایانی.....
۲۵۱	ارزشیابی در برنامهٔ درسی دبستان.....
۲۵۳	ارزشیابی کیفی.....
۲۵۳	کارپوشه (کارنما).....
۲۵۵	مشاهده.....
۲۵۶	آزمونهای عملکردی.....
۲۵۸	خودسنجی و هم‌سال سنجی (همکلاس سنجی).....
۲۵۹	فهرست واریسی.....
۲۶۰	استفاده از جملات ناقص.....
۲۶۰	ارزشیابی‌های بین‌المللی.....
۲۶۰	ارزشیابی تیمز.....
۲۶۵	ارزشیابی پرلز.....
۲۶۶	ماهیت آزمون پرلز.....
۲۶۹	چارچوب ارزیابی پرلز.....
۲۷۰	تأثیر آزمون‌های تیمز و پرلز بر بهبود عملکرد نظام‌های آموزشی کشورها.....
۲۷۲	ارزشیابی کتب درسی تألیف‌شدهٔ دورهٔ ابتدایی.....
۲۷۴	جمع‌بندی.....
۲۷۵	پرسش‌هایی برای تفکر و یادگیری.....
۲۷۷	بخش چهارم: چشم‌اندازهای جدید در برنامهٔ درسی دورهٔ ابتدایی.....
۲۷۸	مقدمه.....
۲۷۹	فصل دهم: آموزش محیط زیست.....
۲۷۹	مقدمه.....
۲۸۰	آموزش محیط زیست.....
۲۸۲	اهداف آموزش محیط زیست.....
۲۸۳	محتوای آموزش محیط زیست.....
۲۸۳	جایگاه آموزش محیط زیست در مدارس.....

۲۸۴.....	مفهوم محیط زیست در کتاب‌های درسی
۲۸۶.....	اهداف آموزش محیط زیست در دوره ابتدایی
۲۸۷.....	نقش معلم در حل معضلات محیط زیست
۲۸۹.....	برنامه درسی آموزش محیط زیست در سند تحول بنیادین و برنامه درسی ملی
۲۹۰.....	محتوای برنامه درسی محیط زیست در دوره ابتدایی
۲۹۲.....	روش‌های تدریس محیط زیست در دوره ابتدایی
۲۹۴.....	جمع‌بندی
۲۹۴.....	پرسش‌هایی برای تفکر و یادگیری

فصل یازدهم: آداب و مهارت‌های زندگی ۲۹۷

۲۹۷.....	مقدمه
۲۹۸.....	مفهوم و تعریف مهارت‌های زندگی
۲۹۹.....	اهداف آموزش مهارت‌های زندگی
۳۰۰.....	تاریخچه مهارت‌های زندگی
۳۰۲.....	آموزش مهارت‌های زندگی توسط سازمان بهزیستی
۳۰۲.....	انواع مهارت‌های زندگی
۳۰۳.....	مهارت خودآگاهی
۳۰۴.....	مهارت همدلی
۳۰۴.....	مهارت برقراری ارتباط مؤثر
۳۰۵.....	مهارت مدیریت خشم
۳۰۵.....	مهارت توانایی ایجاد و حفظ روابط بین‌فردی مؤثر
۳۰۶.....	مهارت رفتار جرأت‌مندانه
۳۰۶.....	مهارت حل مسئله
۳۰۷.....	مهارت مقابله با استرس
۳۰۸.....	مهارت تصمیم‌گیری
۳۰۸.....	مهارت تفکر خلاق
۳۰۹.....	روش‌های آموزش مهارت‌های زندگی در دوره ابتدایی
۳۱۰.....	ارزشیابی مهارت‌های زندگی در دوره ابتدایی
۳۱۱.....	مهارت‌های زندگی در قالب طرح‌ها

فهرست □ ش

۳۱۱.....	طرح کرامت.....
۳۱۲.....	اهداف طرح کرامت.....
۳۱۳.....	ویژگی‌های طرح کرامت.....
۳۱۳.....	محتوای طرح کرامت.....
۳۱۴.....	طرح هجرت.....
۳۱۵.....	اهداف طرح هجرت.....
۳۱۶.....	طرح امام‌شناسی.....
۳۱۷.....	طرح جابر بن حیان.....
۳۱۷.....	طرح تدبیر.....
۳۱۹.....	جمع‌بندی.....
۳۲۰.....	پرسش‌هایی برای تفکر و یادگیری.....

فصل دوازدهم: آموزش صلح..... ۳۲۱

۳۲۱.....	مقدمه.....
۳۲۲.....	مفهوم صلح.....
۳۲۳.....	اهمیت آموزش صلح.....
۳۲۵.....	اهداف آموزش صلح.....
۳۲۷.....	نقش آموزش و پرورش در اشاعه فرهنگ صلح.....
۳۲۸.....	آموزش صلح در برنامه‌های درسی دوره ابتدایی.....
۳۲۹.....	محتوای آموزش صلح در نظام تعلیم و تربیت ایران و دوره ابتدایی.....
۳۳۱.....	روش‌های آموزش صلح در دوره ابتدایی.....
۳۳۲.....	ارزشیابی محتوای صلح در دوره ابتدایی.....
۳۳۲.....	جمع‌بندی.....
۳۳۳.....	پرسش‌هایی برای تفکر و یادگیری.....

فصل سیزدهم: آموزش شهروندی..... ۳۳۵

۳۳۵.....	مقدمه.....
۳۳۶.....	مفهوم شهروند.....
۳۳۷.....	مفهوم و فلسفه آموزش شهروندی.....

۳۳۸.....	ابعاد تربیت شهروندی.....
۳۴۰.....	فواید آموزش شهروندی.....
۳۴۲.....	آموزش شهروندی و برنامه درسی.....
۳۴۲.....	آیا آموزش شهروندی از طریق برنامه‌های درسی مدارس امکان‌پذیر است؟.....
۳۴۴.....	آموزش شهروندی در برنامه درسی دوره ابتدایی.....
۳۴۶.....	آموزش شهروندی در سند تحول بنیادین.....
۳۴۷.....	ویژگی‌های محتوای شهروندی در کودکان ابتدایی.....
۳۴۸.....	روش‌های تدریس شهروندی در دوره ابتدایی.....
۳۴۹.....	روش کاوشگری به شیوه محاکم قضایی.....
۳۴۹.....	روش ایفای نقش.....
۳۴۹.....	روش دوستان در یادگیری.....
۳۵۰.....	ارزشیابی آموزش شهروندی در دوره ابتدایی.....
۳۵۰.....	جمع‌بندی.....
۳۵۲.....	پرسش‌هایی برای تفکر و یادگیری.....

فصل چهاردهم: فناوری اطلاعات در دوره ابتدایی..... ۳۵۳

۳۵۳.....	مقدمه.....
۳۵۵.....	فناوری اطلاعات و ارتباطات در دوره ابتدایی.....
۳۵۶.....	فناوری اطلاعات و ارتباطات در اسناد بالادستی.....
۳۵۹.....	جایگاه فناوری اطلاعات و ارتباطات در سند برنامه درسی ملی.....
۳۵۹.....	محتوای فناوری اطلاعات و ارتباطات در دوره ابتدایی.....
۳۶۱.....	تلفیق محتوای آموزش با فناوری اطلاعات در دوره ابتدایی.....
۳۶۳.....	روش‌های به کارگیری فناوری اطلاعات در دوره ابتدایی.....
۳۶۶.....	مدرسه هوشمند.....
۳۶۷.....	تاریخچه مدرسه هوشمند.....
۳۶۹.....	تاریخچه مدارس هوشمند در ایران.....
۳۷۰.....	ضرورت مدارس هوشمند.....
۳۷۲.....	ویژگی‌های مدرسه هوشمند.....
۳۷۴.....	دلایل تأسیس مدارس هوشمند.....

فهرست □ ض

۳۷۶	اهداف مدارس هوشمند.....
۳۷۷	تدوین راهبردهای توسعه مدارس هوشمند.....
۳۷۸	مؤلفه‌های اصلی و ارکان هوشمندسازی مدارس.....
۳۸۳	جمع‌بندی.....
۳۸۵	پرسش‌هایی برای تفکر و یادگیری.....

فصل پانزدهم: آموزش بهداشت در دوره ابتدایی..... ۳۸۷

۳۸۷	مقدمه.....
۳۸۸	اهمیت بهداشت مدارس.....
۳۸۸	آموزش بهداشت.....
۳۸۹	طرح و برنامه آموزش بهداشت مدارس.....
۳۹۱	آموزش بهداشت در دوره دبستان.....
۳۹۴	نقش مراقبین بهداشت در مدارس.....
۳۹۵	روش‌های آموزش بهداشت در مدارس.....
۳۹۶	آموزش بهداشت در سند تحول بنیادین.....
۳۹۷	جمع‌بندی.....
۳۹۸	پرسش‌هایی برای تفکر و یادگیری.....

بخش پنجم: فضای آموزشی در مدارس..... ۳۹۹

۴۰۰	مقدمه.....
-----	------------

فصل شانزدهم: آموزش مبتنی بر مکان..... ۴۰۱

۴۰۱	مقدمه.....
۴۰۲	آموزش مبتنی بر مکان.....
۴۰۵	اهمیت و مزایای آموزش مبتنی بر مکان.....
۴۰۷	مشخصات و الگوهای آموزش مبتنی بر مکان.....
۴۰۸	جایگاه مکان در حوزه برنامه درسی.....
۴۱۱	چالش‌ها و رویکرد انتقادی در آموزش مبتنی بر مکان.....
۴۱۳	جمع‌بندی.....

۴۱۵..... پرسش‌هایی برای تفکر و یادگیری

فصل هفدهم: طراحی و معماری فضای آموزشی مدارس ابتدایی..... ۴۱۷

۴۱۷..... مقدمه

۴۱۸..... طراحی و معماری فضای آموزشی مدارس ابتدایی

۴۲۰..... کلاس درس در مدارس ابتدایی

۴۲۱..... کلاس ویژه

۴۲۲..... گروه فضاهای پرورشی (فضاهای وابسته اصلی)

۴۲۲..... کتابخانه

۴۲۲..... سالن چندمنظوره

۴۲۳..... نمازخانه

۴۲۳..... فضای مشاوره

۴۲۳..... گروه فضاهای رفاهی - خدماتی

۴۲۳..... بوفه و اتاق تغذیه

۴۲۳..... انبارها

۴۲۳..... موتورخانه

۴۲۴..... فضای اداری

۴۲۴..... گروه فضاهای ارتباطی

۴۲۴..... فضاهای باز

۴۲۵..... ویژگی‌های کالبدی فضاهای مدرسه

۴۲۵..... فرم‌ها

۴۲۶..... نور و انعطاف‌پذیری فضاهای آموزشی

۴۲۷..... صوت و انعطاف‌پذیری فضاهای آموزشی

۴۲۷..... رنگ و انعطاف‌پذیری فضاهای آموزشی

۴۲۸..... شعاع دسترسی

۴۲۹..... جمع‌بندی

۴۳۰..... پرسش‌هایی برای تفکر و یادگیری

منابع..... ۴۳۱

فهرست جداول

جدول ۱-۱	عناوین دوره‌ها و پایه‌های تحصیلی نظام آموزشی جدید.....	۷
جدول ۲-۱	مراحل استقرار ساختار نظام تربیت رسمی و عمومی.....	۸
جدول ۱-۳	جدول مواد و ساعات تدریس هفتگی پایه‌های اول تا ششم ابتدایی.....	۶۵
جدول ۱-۵	طراحی و اجرای برنامه کارورزی.....	۹۵
جدول ۲-۵	سطوح صلاحیت معلم.....	۹۸
جدول ۱-۶	اهداف کلی درس هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی.....	۱۳۶
جدول ۱-۷	مهارت گوش دادن.....	۱۶۴
جدول ۲-۷	مهارت سخن گفتن.....	۱۶۵
جدول ۳-۷	مهارت نوشتن.....	۱۶۶
جدول ۴-۷	خلاصه‌ای از کلیات درس کار و فناوری.....	۲۰۴
جدول ۱-۹	نمونه آزمون‌های عملکردی.....	۲۵۸
جدول ۲-۹	فهرست واری برای ثبت مشاهده دانش‌آموزان هنگام آزمایش.....	۲۵۹
جدول ۱-۱۱	مفاهیم منتخب آموزش آداب و مهارت‌های زندگی اسلامی (طرح کرامت در ...)	۳۱۴
جدول ۲-۱۱	مفاهیم منتخب آزمون آداب و مهارت‌های زندگی اسلامی (ویژه مدارس ...)	۳۱۴
جدول ۱-۱۲	شناسایی مفاهیم و مؤلفه‌های دانش، مهارت و نگرش صلح از طریق ...	۳۳۱
جدول ۱-۱۴	تفاوت‌های یک مدرسه هوشمند با مدرسه سنتی.....	۳۷۴
جدول ۱-۱۷	کاربری فضاهای آموزشی و سازگاری همجواری.....	۴۲۸

فهرست شکل‌ها

- شکل ۱-۲ مهم‌ترین موضوعات در مبانی انسان‌شناختی (ملکی، ۱۳۸۷)..... ۴۳
- شکل ۱-۷ نمونه لوحه قرآنی ۱۵۵
- شکل ۲-۷ نمونه پیام قرآنی در قرآن دوره ابتدایی ۱۵۶
- شکل ۱-۸ نمایش‌های مربوط به کسر $\frac{6}{8}$ در زیرساختار جزء - کل ۲۲۲
- شکل ۲-۸ نمایش مربوط به کسر $\frac{6}{8}$ در زیرساختار اندازه ۲۲۲
- شکل ۳-۸ نمایش کسر $\frac{6}{8}$ در ساختار عمل‌گر ۲۲۳
- شکل ۴-۸ نمایش $\frac{6}{8}$ در زیرساختار خارج قسمت ۲۲۳
- شکل ۵-۸ نمایش عدد دو با دست ۲۲۵
- شکل ۶-۸ نقشه مفهومی جانوران ۲۳۲
- شکل ۱-۹ نمونه پوشه کار ۲۵۵
- شکل ۱-۱۴ مدل مفهومی مدارس هوشمند (شیوه‌نامه مدارس هوشمند مالزی، ۱۳۸۸)..... ۳۷۲

پیشگفتار

نظام آموزش و پرورش به عنوان یکی از مهم‌ترین نظام‌های کشور، رسالت عظیمی برعهده دارد. امروزه اهمیت آموزش و پرورش و تأثیر آن بر توسعه همه‌جانبه کشور بر کسی پوشیده نیست. تحول و تغییرات در سازماندهی آموزش‌ها و هماهنگ‌سازی با دنیای پیرامون از جمله تلاش‌های پیوسته‌ای است که در سازمان آموزش و پرورش در حال اتفاق است. آنچه می‌تواند این تغییرات را با موفقیت توأم سازد، شناخت و آگاهی از اهداف این تغییرات، اصول، ویژگی‌ها و سیاست‌های حاکم بر هر یک از این تغییرات است.

کتاب حاضر، به عنوان کتاب درسی دانشگاهی، برای درس «برنامه‌ریزی درسی دوره ابتدایی» تدوین شده است و می‌تواند به عنوان منبعی ارزشمند برای درس «برنامه‌ریزی درسی آموزش ابتدایی» برای دوره کارشناسی رشته آموزش ابتدایی و همچنین با توجه به برنامه درسی مصوب رشته علوم تربیتی دوره کارشناسی، برای بخش دبستان درس «برنامه‌ریزی درسی دوره‌های تحصیلی پیش‌دبستانی و دبستان» و همچنین برای بخش دبستان درس «آموزش و پرورش پیش‌دبستان، دبستان و متوسطه» در این دوره استفاده شود. البته بخش‌هایی از کتاب می‌تواند به عنوان منبع درسی برای درس «برنامه‌ریزی درسی در آموزش پیش‌دبستان و دبستان» برای دوره کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی درسی نیز قابل استفاده باشد.

معلم‌ان نیاز دارند با مبانی، اصول و مراحل برنامه‌ریزی درسی آشنا شوند و بتوانند از فنون آن در عمل بهره بگیرند. کسب این مهارت به همراه فهم برنامه درسی، لازمه عمل حرفه‌ای معلم در موقعیت مدرسه است. برای تحقق چنین دستاوردی، ضروری است معلم‌ان با منابع این حوزه علمی، نمونه‌هایی از برنامه‌های درسی و نیز برخی اعمال و فعالیت‌های برنامه‌ریزی درسی آشنا شوند.

به نظر می‌رسد با توجه به تغییرات صورت گرفته در نظام آموزش و پرورش و به تاسی از آن در دوره ابتدایی، در سال‌های اخیر، ضرورت انتشار کتابی که این تغییرات را مدنظر داشته است بسیار ضروری می‌نماید. لازم به توضیح است در این کتاب به برنامه‌های درسی دوره ابتدایی از ابعاد مختلف اشاره شده و تغییرات را تا انتهای سال تحصیلی ۹۶-۹۷ در بردارد و می‌تواند از سوی دانشجویان استفاده شود. امید است که علاوه بر جامعه دانشگاهی، سایر علاقه‌مندان، به‌ویژه همه کسانی که با آموزش و پرورش در ارتباط هستند، نیز از آن بهره‌مند شوند. امید است استادان محترم و دانشجویان گرامی، همچنین مسئولان و کارشناسان بزرگوار آموزش و پرورش و سایر علاقه‌مندان عزیز، با مطالعه این کتاب و ارائه رهنمودها و پیشنهادهای سازنده خود، نگارندگان را در اصلاح و افزایش کیفیت کتاب یاری فرمایند.

دکتر مرضیه دهقانی - مصطفی باقریان فر

مقدمه

از آنجایی که تعلیم و تربیت یکی از مهم‌ترین راه‌های دستیابی به انسان واقعی و به تبع آن دسترسی به کمال مطلوب است، باید نسبت به سرمایه‌گذاری در جهت تعالی نظام آموزش و پرورش که بخش اعظم این رسالت بر دوش آن است، عزمی جزم و همتی بلند داشت. البته حوزه تربیت تحت تأثیر تربیتی محیط‌های مختلف مانند خانه، سازمان‌ها و نهادها و رسانه‌ها قرار دارد، از این رو آموزش و پرورش (مدرسه، برنامه‌های درسی) قطعاً بستر بسیار مناسبی برای آن است.

به نظر می‌رسد در جهت تحقق این هدف باید با اهداف این تغییرات، اصول، ویژگی‌ها و سیاست‌های حاکم بر هر یک از این تغییرات آشنایی کامل داشت تا بتوان برنامه‌ای درست و کاربردی طراحی کرد. در واقع، قبل از هر نوع برنامه‌ریزی، اطلاعات وسیع و کاملی از وضعیت فعلی نظام آموزش و پرورش لازم است تا بتوان اقدام‌های آتی را براساس موقعیت کنونی برنامه‌ریزی کرد. در واقع، نقطه عزیمت برای بررسی مسائل، توجه به واقعیات و نقاط قوت و ضعف برنامه‌های موجود است.

گزارش‌هایی که توسط سازمان‌های مختلف ملی و بین‌المللی منتشر می‌شود نشان می‌دهد که آموزش و پرورش دبستانی باوجود اهمیت و جایگاه آن، درگیر مسائل و مشکلات متعددی است. کمبود معلمان باصلاحیت و آشنا با مسائل آموزش دبستانی و ویژگی‌های فراگیران دوره، محدودیت‌های کتب درسی و فقدان جذابیت‌های علمی و هنری در طراحی و تهیه آنها، تأکید افراطی بر یادگیری‌های محدود به جنبه شناختی و نادیده انگاشتن سایر وجوه معرفتی، مسائل اجتماعی همچون جهانی‌سازی، تعارض فرهنگ‌های مختلف و تأثیر آن در روابط مدرسه با والدین، کمبود طرح‌ها و پروژه‌های جدید و ابتکاری در دوره ابتدایی و فقدان تحولات اساسی نسبت به سایر مقاطع تحصیلی و دهها مشکل و مسئله دیگر را می‌توان از ویژگی‌های بارز آموزش و پرورش دبستانی ذکر کرد. از جهاتی نسبت به سایر مقاطع تحصیلی، دوره ابتدایی به‌گونه‌ای مورد بی‌مهری قرار گرفته است. این بی‌مهری نه تنها از لحاظ جایگاه اجتماعی - اقتصادی معلمان این دوره یا در سهم بودجه آموزشی مدارس ابتدایی مشهود است، بلکه می‌توان به کمی منابع تحقیقاتی و پژوهشی نیز اشاره کرد. این موضوع ضمن اینکه هشدار برای مسئولان آموزشی کشور است، وظیفه‌ای بس خطیر را پیش روی متخصصان این حوزه علمی قرار می‌دهد.

در این راستا کتاب حاضر در قالب برنامه‌ریزی درسی دوره ابتدایی متمرکز شده است. نگارندگان در تدوین این کتاب تلاش کرده‌اند محتوای کتاب را ضمن هماهنگی و هم‌سویی با اهداف مصوب دوره ابتدایی، متناسب با سند تحویل بنیادین آموزش و پرورش و همسو با برنامه درس ملی تدوین و تنظیم کنند. این کتاب برای سهولت دستیابی خوانندگان به مطالب به پنج بخش و هفده فصل تقسیم شده

است. در ابتدای هر فصل، اهداف فصل به‌منظور آشنایی ورود به بحث قرار داده شده است. در انتهای آن نیز پرسش‌هایی برای تفکر و یادگیری بحث آمده است. تفاوت بارز این کتاب با کتاب‌های منتشر شده قبلی در این حوزه، ضمن شمول گستره آن بر مسائل و تغییرات آموزش و پرورش، بررسی همه موضوعات برنامه درسی دوره ابتدایی شامل فارسی- ریاضی- علوم تجربی- مطالعات اجتماعی- هدیه‌های آسمان- قرآن- تربیت‌بدنی- هنر و کار و فناوری است. همچنین در بخش پنجم این کتاب به چشم‌اندازهای جدید در برنامه درسی دوره ابتدایی پرداخته شده و به موضوعات محیط زیست، آداب و مهارت‌های زندگی، صلح و آموزش صلح، شهروندی و آموزش شهروندی، فناوری اطلاعات و ارتباطات پرداخته شده است.

بخش اول تحت عنوان چشم‌انداز آموزش و پرورش شامل دو فصل است. **فصل اول** به برنامه‌های درسی دوره ابتدایی در اسناد بالادستی پرداخته و ضمن اشاره مختصر به هر دو سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و سند برنامه درسی ملی، رویکرد و جهت‌گیری کلی آموزش و پرورش را از نظر این اسناد بالادستی بیان کرده است. در **فصل دوم**، با اشاره به مبانی برنامه درسی دوره ابتدایی ضمن توضیح در مورد خود مبانی، به بنیان‌های مختلف تاریخی، فلسفی، جامعه‌شناختی، روان‌شناختی، انسان‌شناختی، معرفت‌شناختی، زیست‌شناختی و مبانی اقتصادی پرداخته شده و هر یک به اختصار توضیح داده شده است.

بخش دوم تحت عنوان ماهیت، ساختار و ویژگی‌های دوره ابتدایی شامل سه فصل است. در **فصل اول** با عنوان ماهیت و ساختار برنامه درسی در دوره ابتدایی، ضمن بررسی سیر تحول تاریخی برنامه درسی آموزش دبستانی در جهان و ایران، ماهیت برنامه درسی در دوره ابتدایی، ساختار جدید دوره ابتدایی و به‌ویژه برنامه‌های اجرایی از سال تحصیلی ۹۲-۹۱ بررسی شده است. در **فصل دوم** با عنوان ویژگی‌های دانش‌آموزان دوره ابتدایی، به بررسی خصوصیات دانش‌آموزان ابتدایی از ابعاد رشد جسمانی، شناختی، عاطفی، اخلاقی و اجتماعی به‌طور مبسوط بررسی شده است. همچنین در **فصل سوم** با عنوان معلمان دوره ابتدایی، به بررسی مباحثی از جمله گزینش معلمان، آموزش معلمان، کارورزی و به‌ویژه کارورزی رشته آموزش ابتدایی در دانشگاه فرهنگیان، ویژگی‌های عمومی معلمان در دوره ابتدایی، صلاحیت‌های معلمی شامل صلاحیت‌های شناختی، عاطفی، مهارتی، علمی، روانی، اجتماعی، اخلاقی و فناوری اطلاعات و ارتباطات پرداخته و سپس موضوع صلاحیت حرفه‌ای در سند تحول بنیادین و همچنین شایستگی‌ها به تفکیک ساحت‌های موجود بیان و در انتها درباره ویژگی‌های معلمان چندپایه ابتدایی بحث و بررسی شده است.

بخش سوم تحت عنوان حوزه‌های موضوعی برنامه درسی دوره ابتدایی شامل چهار فصل است. در **فصل اول** این بخش به بررسی اهداف دوره ابتدایی و سپس اهداف همه دروس دوره ابتدایی شامل

قرآن، فارسی، ریاضی، علوم تجربی، مطالعات اجتماعی، هدیه‌های آسمان، تربیت‌بدنی و هنر پرداخته شده است. در **فصل دوم**، ماهیت محتوای دروس ابتدایی شامل چارچوب محتوا، ماهیت محتوا، معیارهای انتخاب محتوا و حوزه‌های متعدد دروس در دوره ابتدایی بیان و به بررسی رویکرد هر یک از دروس و تبیین اصول حاکم بر هر درس و ضرورت و اهمیت آن پرداخته شده است. در **فصل سوم** به بررسی روش‌های یاددهی - یادگیری شامل راهبردهای تدریس - یادگیری برنامه درسی دبستان در جهان، اصول انتخاب روش تدریس در دوره ابتدایی و سپس روش‌های تدریس در دوره ابتدایی بر حسب موضوعات درسی این دوره پرداخته و همه دروس تبیین شده است. همچنین **فصل چهارم** این بخش به بررسی ارزشیابی شامل انواع ارزشیابی در تدریس، ارزشیابی در برنامه درسی دبستان، ارزشیابی کیفی، ماهیت و چارچوب ارزشیابی‌های بین‌المللی و ارزشیابی محتوای تألیف شده در دوره ابتدایی اختصاص دارد.

بخش چهارم کتاب تحت عنوان چشم‌اندازهای جدید در برنامه درسی دوره ابتدایی شامل شش فصل است. **فصل اول** این بخش به بررسی محیط زیست شامل آموزش محیط زیست، اهداف آموزش محیط زیست، محتوای آموزش محیط زیست، جایگاه آموزش محیط زیست در مدارس، مفهوم محیط زیست در کتاب‌های درسی، اهداف، محتوا و روش‌های تدریس آموزش محیط زیست در دوره ابتدایی، برنامه درسی آموزش محیط زیست در سند تحول و برنامه درسی ملی پرداخته است. **فصل دوم** این بخش نیز به بررسی آداب و مهارت‌های زندگی شامل مفهوم، تعریف و اهداف مهارت‌های زندگی، مزایای آموزش و تاریخچه مهارت‌های زندگی، انواع مهارت‌های زندگی، آموزش مهارت‌های زندگی در دوره ابتدایی و طرح‌های مربوط به مهارت‌های زندگی شامل طرح کرامت، طرح هجرت و سایر طرح‌ها اختصاص دارد. در **فصل سوم** این بخش، مفهوم صلح، اهمیت آموزش صلح، نقش آموزش و پرورش در اشاعه فرهنگ صلح، آموزش صلح در برنامه‌های درسی دوره ابتدایی، اهداف، محتوا، روش‌های تدریس و ارزشیابی آموزش صلح در دوره ابتدایی آمده است. در **فصل چهارم** این بخش نیز به معنا و مفهوم شهروندی، ضرورت آموزش شهروندی، فواید و ابعاد تربیت شهروندی، آموزش شهروندی در برنامه درسی دوره ابتدایی و آموزش شهروندی در سند تحول بنیادین و ویژگی‌های برنامه درسی آموزش شهروندی در دوره ابتدایی شامل بررسی و تبیین آن در اهداف، محتوا، روش‌های تدریس و ارزشیابی در دوره ابتدایی پرداخته شده است. همچنین عنوان **فصل پنجم** فناوری اطلاعات در دوره ابتدایی است که مباحثی از جمله فناوری اطلاعات و ارتباطات در دوره ابتدایی، اسناد بالادستی، سند برنامه درسی ملی، محتوا و روش‌های به‌کارگیری فناوری اطلاعات و ارتباطات در دوره ابتدایی، تلفیق محتوای آموزش با فناوری اطلاعات در دوره ابتدایی، مدارس هوشمند، تاریخچه و ضرورت مدارس هوشمند، ویژگی‌های مدرسه هوشمند، دلایل و اهداف تأسیس مدارس هوشمند، تدوین راهبردهای توسعه

مدارس هوشمند و مؤلفه‌های اصلی و ارکان هوشمندسازی مدارس را در برمی‌گیرد. در نهایت **آخرین فصل** این بخش به بررسی آموزش بهداشت در دوره ابتدایی که شامل اهمیت بهداشت مدارس، آموزش بهداشت، طرح و برنامه آموزش بهداشت در دوره دبستان، نقش مراقبین بهداشت در مدارس، روش‌های آموزش بهداشت در مدارس، آموزش بهداشت در سند تحول بنیادین پرداخته است.

بخش پنجم کتاب با عنوان طراحی و معماری فضای آموزشی مدارس شامل دو بخش است. **فصل اول** این بخش به آموزش مبتنی بر مکان پرداخته که بررسی مباحثی از جمله اهمیت مکان در آموزش، آموزش مبتنی بر مکان، اهمیت و مزایای آموزش مبتنی بر مکان، مشخصات و الگوهای آموزش مبتنی بر مکان، جایگاه مکان در حوزه برنامه درسی و چالش‌ها و رویکرد انتقادی در آموزش مبتنی بر مکان را دربر می‌گیرد. در **فصل دوم** این بخش، طراحی و معماری فضای آموزشی مدارس ابتدایی شامل کلاس‌های درس در مدارس ابتدایی، کلاس ویژه، کتابخانه، سالن چندمنظوره، نمازخانه، فضای آموزشی، گروه فضاهای رفاهی - خدماتی، گروه فضاهای ارتباطی و ویژگی‌های کالبدی فضاهای مدرسه بررسی شده است.

نگارندگان امیدوارند که کتاب بتواند ضمن اعتلای دانش ما درباره تحولات آموزش و پرورش دبستانی به معلمان، مربیان، دست‌اندرکاران و برنامه‌ریزان آموزشی کمک کند آگاهی‌های عمیق‌تری نسبت به ابعاد و وجوه این دوره حساس تحصیلی کسب کنند. معلمان نیاز دارند با مبانی، اصول و مراحل برنامه‌ریزی درسی آشنا شوند تا بتوانند از فنون آن در عمل بهره بگیرند. کسب این مهارت به همراه فهم برنامه درسی، لازمه عمل حرفه‌ای معلم در موقعیت مدرسه است. برای تحقق چنین دستاوردی، ضروری است معلمان با منابع این حوزه علمی، نمونه‌هایی از برنامه‌های درسی و برخی اعمال و فعالیت‌های برنامه‌ریزی درسی آشنا شوند. از نظر نگارندگان، این کتاب می‌تواند به عنوان یک منبع ارزشمند برای درس «برنامه‌ریزی درسی آموزش ابتدایی» برای دوره کارشناسی رشته آموزش ابتدایی و همچنین برای بخش دبستان درس «برنامه‌ریزی درسی دوره‌های تحصیلی پیش‌دبستانی و دبستان» رشته کارشناسی علوم تربیتی و همچنین برای بخش دبستان درس «آموزش و پرورش پیش‌دبستان، دبستان و متوسطه» در کارشناسی علوم تربیتی استفاده شود. البته بخش‌هایی از کتاب می‌تواند به عنوان منبع درسی برای درس «برنامه‌ریزی درسی در آموزش پیش‌دبستان و دبستان» برای دوره کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی درسی نیز قابل استفاده باشد.